

Diftong Dialek Melayu Saribas (*Diphthongs in Saribas Malay Dialect*)

NOOR AZUREEN HAMID @ AHMED & SHARIFAH RAIHAN SYED JAAFAR

ABSTRAK

Makalah ini menghuraikan proses pembentukan diftong dalam fonologi dialek Melayu Saribas dengan memberikan penjelasan secara teoretis berlandaskan geometri fitur Halle (1995) dan struktur suku kata Clements (1985). Data kajian ini diperoleh melalui kajian lapangan di daerah Saratok, Sarawak. Seramai sepuluh orang penutur jati dialek Melayu Saribas menyumbang data untuk kajian ini. Data dikutip dengan menggunakan kaedah daftar kata, temu bual dan rakaman perbualan audio. Data dialek Melayu Saribas memperlihatkan tiga bentuk diftong [ay], [oy] dan [aw] sama seperti bahasa Melayu Standard. Diftong [ay] dan [oy] terbit dalam struktur permukaan, manakala diftong [aw] hanya terbit dalam struktur dalaman. Pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas terhasil menerusi tiga cara; kata asal, pemonoftongan dan perubahan fitur. Pemonoftongan hanya berlaku dalam kata serapan /aw/ dan /ay/ daripada kata serapan bahasa Melayu Standard dengan meleburkan segmen diftong membentuk [ɛ] dan [ɔ]. Perubahan fitur pula berlaku apabila vokal [-tinggi] mendahului konsonan likuida /l/ di akhir kata dialek Melayu Saribas dan mewujudkan diftong [ay] dan [oy]. Dapatan kajian ini menunjukkan proses pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas berbeza dengan proses pembentukan diftong dalam subdialek Melayu Sarawak lain, seperti dialek Melayu Kuching dan dialek Melayu Rejangkerana konsonan likuida /l/ tidak dibenarkan hadir pada posisi koda dalam fonologi dialek Melayu Saribas. Seterusnya, dapatan kajian ini menambah baik dapatan kajian penahu terdahulu yang menegaskan dialek Melayu Saribas hanya terdiri daripada satu diftong [oy] di samping sebagai saranan kajian lanjutan kepada penyelidik bahasa agar perkembangan linguistik dalam dialek Melayu Saribas dapat dikaji secara menyeluruh.

Kata kunci: diftong; likuida; struktur dalaman; struktur permukaan; perubahan fitur

ABSTRACT

This paper describes the formation of diphthongs in Saribas Malay dialect by providing a theoretical analysis based on Halle's features geometry (1995) and Clements's syllable structure (1985). Data for this study was obtained through a field research in Saratok district, Sarawak. Ten native speakers of Saribas Malay dialect contribute the data. The data was collected by wordlists, interviews, and audio recording. The data shows the dialect has the same diphthongs as in the Standard Malay that is [ay], [oy] and [aw]. Diphthongs [ay] and [oy] arises in the surface structure, while diphthong [aw] only arises in the underlying structure. The formation of diphthongs in Saribas Malay dialect produces in three ways; origin words, monophthongization and feature changing. Monophthongization only occurs in the Standard Malay loanwords /aw/ and /ay/ by diluting the diphthong's segments to form [ɛ] and [ɔ]. Feature changing occurs when low vowels precede the liquid /l/ in the word-final position resulting diphthongs [ay] and [oy]. Liquid /l/ is not permitted in a coda of the final syllable structure in Saribas Malay dialect. In contrast, other Sarawak Malay subdialects such as Kuching and Rejang Malay dialects allow the presence of liquid /l/ in the coda. The findings of this study give added value to the previous studies which asserted that Saribas Malay dialect only consists of one diphthong [oy], as well as give recommendations for further study so that the linguistic development in Saribas Malay dialect can be studied extensively.

Keywords: Diphthongs; liquid; underlying structure; surface structure; feature changing

PENDAHULUAN

Dialek-dialek Melayu tempatan di Malaysia ialah variasi daripada bahasa Melayu Standard (seterusnya BMS). Antara dialek-dialek Melayu tempatan yang sering mendapat perhatian para penyelidik bahasa seperti dialek Melayu Riau di Johor terletak di selatan Semenanjung Malaysia, dialek Kedah di utara Semenanjung Malaysia, dialek Kelantan di pantai timur Semenanjung Malaysia dan dialek Melayu Sarawak yang diujarkan di Malaysia Timur, khususnya di Sarawak. Walaupun terdapat pelbagai kelainan pengucapan dalam dialek-dialek Melayu ini, namun para penuturnya masih saling bersefahaman antara satu sama lain. Dialek-dialek Melayu ini juga dikatakan mengikut acuan BMS. Status BMS sebagai bahasa sumber menyebabkan perkembangan yang berlaku dalam BMS menjadi ikutan dialek-dialek Melayu yang lain. Walaupun demikian, terdapat juga perbezaan perkembangan linguistik antara dialek-dialek Melayu yang tidak mengikut acuan BMS.

Salah satu daripada variasi dialek Melayu, iaitu dialek Melayu Sarawak memperlihatkan perbezaan ketara dengan dialek Melayu lain, terutamanya dari segi bunyi dan pembentukan kata yang melibatkan aspek fonologi seperti sistem vokal dan konsonan serta proses-proses fonologi. Dialek Melayu Sarawak terdiri daripada tiga subdialek utama, iaitu dialek Melayu Kuching, dialek Melayu Rejang dan dialek Melayu Saribas (Chong Shin 2009). Dialek Melayu Kuching merupakan subdialek asas dalam dialek Melayu Sarawak (Asmah 1988). Sebagaimana dialek-dialek Melayu yang lain, subdialek Melayu Sarawak juga mempunyai keunikan aspek kebahasaannya tersendiri dengan memperlihatkan perbezaan hubungan linguistik apabila dialek Melayu Saribas menunjukkan perkembangan tanpa pengaruh kuat daripada varian dialek Melayu Sarawak yang lain sedangkan subdialek Melayu Rejang memperlihatkan hubungan yang sangat dekat dengan dialek Melayu Kuching.

Secara umum, perbezaan fonologi yang agak ketara dalam dialek Melayu Saribas dapat dilihat salah satunya pada pembentukan diftong. Diftong ialah gugusan vokal yang hadir dalam satu suku kata yang sama akibat perubahan kedudukan lidah semasa menyebutnya. Diftong terbentuk apabila berlaku penggeluncuran bunyi-bunyi vokal, iaitu satu vokal menggeluncur dari satu vokal kepada vokal yang lain. Dengan ini, diftong adalah berbeza dengan rangkap vokal kerana membentuk

penggeluncuran semasa proses sebutan dua vokal, sedangkan rangkap vokal dicirikan oleh hiatus, iaitu hentian sebentar pada suara yang memisahkan kedua-dua vokal seperti /ba.u/, /la.uk/, dan /pa.is/.

Diftong merupakan bunyi tautosilabik, iaitu dua urutan vokal yang mengandungi satu puncak kelantangan yang tatkala menghasilkannya tidak ada sempitan atau hiatus yang memisahkan kedua-dua vokal binaannya itu (Tajul Aripin 2011). Bunyi tautosilabik membentuk satu fonem, iaitu gabungan bunyi dalam satu suku kata dalam struktur suku kata. Diftong juga boleh menempati lingkungan akhir kata dan juga lingkungan antara konsonan.

Asmah (1988), Hamidah (2008) dan Madzhi (1988) mendapati diftong dalam dialek Melayu Saribas hanya terdiri daripada satu diftong [oy], seperti contoh /paloy/ “bodoh”, /kosoy/ “sejenis kuih” dan /kaloy/ “sejenis ikan”. Diftong [ay] dan [aw] kelihatan tidak produktif dalam dialek Melayu Saribas kerana mengalami proses pemonoftongan (Asmah 1988; Collins 2016; Madzhi 1988). Namun demikian, data kajian ini mendapati perkara sebaliknya apabila menemui diftong [ay], [oy] dan [aw] dalam fonologi dialek Melayu Saribas, sedangkan subdialek Kuching dan Rejang pula menunjukkan kewujudan satu bentuk diftong [oy] sahaja. Pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas dikatakan agak rencam di akhir kata, terutamanya apabila vokal rendah mendahului konsonan likuida /l/. Diftong [ay], [oy] dan [aw] boleh terdapat dalam semua lingkungan seperti halnya dengan BMS.

Sehubungan dengan perbezaan bentuk diftong dalam varian dialek Melayu Sarawak, maka makalah ini bertujuan untuk melihat proses fonologi yang terlibat dalam pembentukan diftong dialek Melayu Saribas. Geometri fitur Halle (1995) dan struktur suku kata Clements (1985) merupakan pendekatan dalam fonologi autosegmental yang diperkenalkan oleh Goldsmith (1976; 1990) diterapkan dalam perbincangan supaya pembentukan diftong itu jelas tergambar. Fonologi autosegmental adalah suatu pendekatan yang melihat cara alat artikulasi (bibir, lidah, laring, velar) diselaraskan dengan memberikan pemahaman yang mendalam tentang fonetik dalam representasi linguistik berdasarkan perwakilan fonologi yang terdiri daripada serangkaian segmen yang dipetakan dengan garis penghubung dalam struktur suku kata (Goldsmith 1976).

Geometri fitur Halle (1995) mencadangkan satu gambaran menyeluruh mengenai peranan fitur-fitur distingtif dan memudahkan fahaman dengan bunyi

ujaran kerana fitur-fitur yang diwakili oleh sesuatu segmen dikategorikan mengikut alat artikulasi utama, iaitu labial, koronal dan dorsal yang mengambil bahagian dalam proses fonologi (Halle 1995:7). Pemahaman mengenai fitur distingtif ini seterusnya dapat memperlihatkan representasi proses-proses fonologi dalam penyebaran fitur-fitur distingtif berbanding fitur-fitur matrik.

Struktur suku kata Clements (1985) pula terdiri daripada peringkat perwakilan yang diwakili oleh segmen V dan K dalam menjelaskan proses penyebaran, perubahan atau proses fonologi yang melibatkan fonem konsonan dan vokal. Representasi geometri fitur Halle dan struktur suku kata Clements mampu melambangkan struktur fonetik yang lebih sempurna untuk memaparkan dan menerangkan setiap peringkat pengubahsuaian yang berlaku pada segmen yang terlibat dalam proses pembentukan diftong dialek Melayu Saribas secara jelas.

KAJIAN LEPAS

Zaharani (2006) menegaskan hanya dialek Melayu Sarawak membenarkan konsonan likuida muncul pada posisi koda sedangkan dialek Melayu lain seperti dialek Melayu Kelantan, dialek Melayu Kedah dan dialek Melayu Perak mengekang kehadiran konsonan likuida di akhir kata. Kekangan ini menghasilkan kepelbagaian bentuk pada struktur permukaan apabila dialek-dialek Melayu ini menggunakan strategi penghilangan segmen likuida seperti dalam contoh perkataan /kapal/ dan /hal/ berikut:

Dialek Melayu Kelantan	[kapa]	[ha]
Dialek Melayu Kedah	[kapay]	[hay]
Dialek Melayu Perak	[kape]	[he]

Dialek Melayu Sarawak pula menggunakan strategi pengekalan segmen likuida /l/ di akhir

kata seperti contoh, /kapal/ → [kapal], /sambal/ → [sambal] dan /tampal/ → [tampal]. Dapatan ini adalah sah untuk kajian fonologi dialek Melayu Kuching dan Rejang namun tidak dapat diakui untuk kajian fonologi dialek Melayu Saribas kerana konsonan likuida /l/ tidak dibenarkan menduduki posisi koda dalam dialek Melayu Saribas. Dengan demikian, apabila konsonan likuida /l/ mengikuti vokal rendah di lingkungan akhir kata dalam dialek Melayu Saribas akan mengalami proses perubahan fitur membentuk diftong [ay] dan [oy]. Perhatikan contoh perkataan dalam Jadual 1.

Kenyataan bahawa hanya dialek Melayu Sarawak yang mengekalkan likuida /l/ pada posisi koda adalah tidak tepat untuk menggambarkan keseluruhan fonologi dialek Melayu Sarawak kerana dialek Melayu Sarawak terdiri daripada tiga subdialek utama yang mempunyai perbezaan fonologi ketara antara satu sama lain, terutamanya subdialek Saribas. Data dalam Jadual 1 jelas menunjukkan konsonan likuida /l/ tidak dibenarkan menduduki posisi koda dalam dialek Melayu Saribas kerana akan berubah menjadi diftong [ay] dan [oy] apabila vokal rendah /a/ mendahului konsonan likuida /l/ di lingkungan suku akhir kata.

Collins (2000, 2016) menegaskan bahawa konsonan likuida /l/ pada akhir kata muncul sebagai vokal [e] dalam dialek Melayu Saribas. Sebagai contoh, /akal/ → [akae] “akal”, /botol/ → [botoe] “botol” dan /kail/ → [ka^hie] “kail”. Chong Shin (2006, 2009, 2015, 2016) pula menyatakan konsonan likuida /l/ tetap muncul sebagai /l/ dalam dialek Melayu Sarawak tetapi muncul sebagai [a] dalam ragam Saribas. Chong Shin turut menyenaraikan [e], [y], atau [ɛ] sebagai alofon kepada konsonan likuida /l/ apabila konsonan likuida /l/ berada pada posisi akhir kata dalam dialek Melayu Saribas. Sebagai contoh, /bantal/ → [bantae] “bantal”, /timbul/ → [timbuy] “timbul”, dan /katil/ → [katɛ:] “katil”.

Walau bagaimanapun, penemuan bentuk diftong [ay] dan [oy] dalam data dialek Melayu

JADUAL 1 Perbezaan Bentuk Diftong dalam Subdialek Melayu Sarawak

Perkataan	Dialek Melayu Sarawak		
	Subdialek Kuching	Subdialek Saribas	Subdialek Rejang
bantal	bantal	bantay	bantal
bətul	bətol	bətoy	bətol
hal	hal	hay	hal
kapal	kapal	kapay	kapal
təmbakul	mbakol	mbakoy	mbakol

Saribas seperti dalam Jadual 1 nyata mengundang persoalan kerana penyelidik lepas seperti Asmah (1988), Hamidah (2008) dan Madzhi (1988) mendakwa bahawa hanya terdapat diftong [oy] dalam dialek Melayu Saribas. Dapatan kajian ini mendapati perkara sebaliknya apabila diftong [ay] dan [oy] jelas terpancar dalam data dialek Melayu Saribas. Begitu juga diftong [aw] turut didapati dalam fonologi dialek Melayu Saribas cuma hanya hadir dalam struktur dalaman kerana mengalami proses pemonoftongan pada struktur permukaan.

Selain itu, dapatan lepas (Asmah 1988; Collins 2016; Hamidah 2008; Madzhi 1988) mendapati diftong dalam dialek Melayu Sarawak adalah kurang produktif kerana mengalami proses pemonoftongan. Zaharani, Noor Hashimah dan Shariffulizan (2011) pernah menyentuh sekali lalu tentang proses pemonoftongan /au/ → [o] dalam dialek Melayu Sarawak, seperti /lanau/ → [lano]. Proses pemonoftongan dalam dialek Melayu Sarawak hanya berlaku pada kata serapan BMS apabila diftong berubah fitur menjadi fonem [ɔ] dan [ɛ]. Kata serapan menyebabkan bunyi kata serapan tersebut berbeza daripada bunyi kata daripada bahasa asal (Aznur Aisyah & Zaharani 2017). Proses pemonoftongan diftong dialek Melayu Saribasakan dibincangkan lebih lanjut dalam hasil kajian dan perbincangan.

METOD KAJIAN

Data makalah ini dikumpul melalui kajian lapangan dengan mengaplikasikan kaedah senarai kata, temu bual dan rakaman perbualan audio. Sampel kajian makalah ini adalah sampel bertujuan yang melibatkan sepuluh orang informan dalam kalangan penutur jati dialek Melayu Saribas. Sampel bertujuan dipilih kerana penulis memilih informan kajian berdasarkan tujuan kajian, iaitu mengkaji fenomena pembentukan diftong dalam fonologi dialek Melayu Saribas. Informan terpilih dipercayai individu yang mahir mengenai masyarakat bahasa yang diwakilinya, iaitu masyarakat dialek Melayu Saribas dengan mengeluarkan pertuturan dan pengetahuan yang mendalam tentang struktur bahasanya (Fromkin, Rodman & Hyams 2017). Penggunaan data sebenar daripada penutur jati dialek Melayu Saribas juga mewakili bentuk pertuturan sebenar dalam dialek tersebut.

Penulis turut menggunakan kelebihan diri sebagai penutur jati dialek Melayu Saribas dalam

pemilihan sampel kajian dengan membataskan kriteria-kriteria tertentu seperti informan kajian mestilah terdiri daripada Bumiputera Sarawak berketurunan Melayu yang berasal dan menetap di pekan Saratok dalam satu tempoh masa yang lama, atau selama seumur hidupnya. Informan juga ialah anak jati Saratok yang menuturkan dialek Melayu Saribas sebagai bahasa pertama dan berumur 21 tahun ke atas.

Lokasi kajian pula dilakukan di pekan Saratok, Sarawak atas faktor penutur dialek Melayu Saribas lebih ramai tertumpu di pekan ini. Secara ringkas, pekan Saratok merupakan pusat pentadbiran bagi daerah Saratok dalam bahagian Betong. Terdapat empat buah kampung Melayu utama di pekan Saratok, iaitu Kampung Melango Lama (dipecahkan kepada beberapa kampung mengikut sempadan pilihan raya yang terdiri daripada Kampung Melango Lama Hilir, Kampung Melango Lama Tengah dan Kampung Melango Hulu), Kampung Melango Baru (Kampung Melango Baru Hilir, Kampung Melango Baru Tengah dan Kampung Melango Baru Hulu), Kampung Hulu (Kampung Tanjung dan Kampung Masjid) dan Kampung Bunga Raya (Noor Azureen, Sharifah Raihan & Tajul Aripin 2017).

Prosedur kajian dilakukan secara dua peringkat, iaitu peringkat pertama dengan melakukan tinjauan awal dan peringkat seterusnya pengutipan data bersama informan terpilih. Tinjauan awal dilaksanakan selepas menentukan kaedah pengumpulan data dan pemilihan sampel yang bertujuan untuk membantu penyelidik mendapatkan kesahan dan kebolehpercayaan terhadap data terkumpul bagi mencapai objektif kajian (Ang 2016). Tinjauan awal melibatkan wawancara secara spontan dengan penduduk setempat. Tinjauan awal bertujuan untuk meneliti bentuk ujaran yang mengandungi diftong dalam kalangan penutur jati dialek Melayu Saribas. Tinjauan ini mendapati ada sebab kukuh untuk mengkaji mengenai diftong dalam fonologi dialek Melayu Saribas. Atas faktor ini, maka penyelidikan diteruskan dengan kajian lapangan bagi proses pengumpulan data linguistik dialek Melayu Saribas.

Pengumpulan data dikutip daripada data yang terhasil daripada aktiviti informan kajian. Informan kajian dikehendaki menjawab soal selidik dalam bentuk daftar kata. Daftar kata ini terdiri daripada 100 perkataan BMS yang mengandungi bentuk diftong dan informan menyebut setiap perkataan tersebut dalam dialek Melayu Saribas. Informan

juga melalui proses temu bual secara santai. Penulis bertindak sebagai pemerhati yang aktif dengan melibatkan diri dalam temu bual sambil merekod data daripada informan.

Semasa temu bual juga, penulis mencatat nota bagi penggunaan diftong dalam ujaran informan. Catatan nota menjadi peringatan mesra kepada penyelidik bahawa penyelidik sedang berada dalam persekitaran untuk mengumpul maklumat (Emerson, Fretz & Shaw 2011). Secara tidak langsung, catatan nota berperanan untuk mendapatkan pemahaman yang mendalam terhadap fenomena pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas semasa rakaman berlangsung.

Semua aktiviti semasa pengumpulan data ini dirakam menggunakan perakam suara audio bagi memudahkan penulis membuat rujukan kemudian. Instrumen rakaman menggunakan alat perakam suara Sony Walkman NWZ-B173F. Kajian ini hanya melibatkan rakaman audio tanpa rakaman video kerana kajian ini tidak melibatkan bahasa non verbal. Perkara ini tidak memberi kesan kepada perolehan data kajian kerana kajian ini memfokuskan aspek bentuk bunyi kata dalam fonologi dialek Melayu Saribas.

Rakaman audio memberi kelebihan kepada penulis untuk mendengar semula rakaman bagi meneliti penggunaan bentuk diftong dalam perbualan informan. Dengan demikian, kemungkinan data tercicir dapat dielakkan kerana rakaman audio membolehkan penulis mendengar kembali keseluruhan rakaman untuk mengamati persamaan bunyi diftong yang diujarkan. Bogdan dan Biklen (2007) mengatakan persamaan bunyi tersebut merujuk kepada situasi tipikal yang memaparkan kelaziman dan keseragaman sesuatu fenomena bahasa dalam sesebuah bahasa. Melalui rakaman tersebut, cara informan membunyikan kata dalam dialek Melayu Saribas diteliti. Hal ini penting bagi mencari data linguistik dialek Melayu Saribas untuk mendapatkan gambaran khusus mengenai proses fonologi yang terlibat dalam pembentukan diftong dialek Melayu Saribas.

Seterusnya, data rakamankemudiannya melalui proses transkripsi untuk melihat keseragaman bentuk diftong dalam fonologi dialek Melayu Saribas agar satu generalisasi khusus boleh dibuat mengenai tingkah laku diftong tersebut. Kemudian, data dianalisis menggunakan geometri fitur Halle (1995) dan struktur suku kata Clements (1985) yang terangkum dalam fonologi autosegmental (Goldsmith 1976; 1990).

HASIL KAJIAN DAN PERBINCANGAN

Hasil kajian meliputi perbincangan pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas melalui tiga cara, iaitu bentuk kata asal dialek Melayu Saribas, proses pemonoftongandan proses perubahan fitur. Perbincangan seterusnya akan berdasarkan kepada tiga cara pembentukan diftong ini.

KATA ASAL

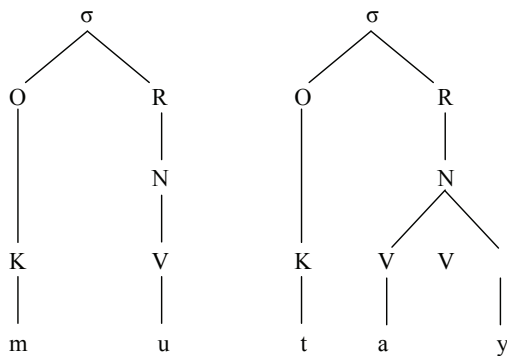
Bentuk diftong dialek Melayu Saribas yang pertama ialah kata asal dialek Melayu Saribas, iaitu bentuk diftong [ay], [oy] dan [aw] sudah tersedia dalam fonologi dialek Melayu Saribas. Walau bagaimanapun, diftong [aw] boleh dikatakan tidak produktif kerana data dialek Melayu Saribas hanya menemui sedikit perkataan seperti /bəyandaw/ “berbual” dan /kantaw/ “upah” yang masing-masing merupakan kata serapan daripada bahasa Iban dan bahasa Cina. Contoh perkataan dalam bentuk asal diftong dialek Melayu Saribas dipaparkan dalam Jadual 2.

JADUAL 2 Diftong Dialek Melayu Saribas

Diftong	Perkataan	Maksud
[ay]	dabay	kolar baju
	əmpuday	bergumpal
	yogay	goyah
	ḷagay	gedik
	lay	buah pear
	mutay	gula tarik
	tapay	rempah-ratus untuk tujuan perubatan
[oy]	egoy-egoy	goyah
	iloy-iloy	kurang siuman
	loloy	alat sulit lelaki
	losoy	rugi
	paloy	bodoh
	pəḷaboy	pemadam
[aw]	bəyandaw	berbual
	kantaw	upah

Berdasarkan struktur suku kata Clements (1985), bentuk diftong dialek Melayu Saribas digambarkan dalam Rajah 1 dengan mengambil contoh perkataan /mutay/ “gula tarik”

(1) Struktur Suku Kata Diftong [ay]

Kewujudan diftong dalam perkataan /mutay/ menyebabkan nukleus pada suku kata kedua bercabang, iaitu dua vokal membentuk [ay] seperti yang digambarkan dalam Rajah 1. Gugusan vokal ini membentuk satu fonem yang berada di bawah satu nodus yang sama dan dibunyikan sebagai satu suku kata. Struktur suku kata Clements menganjurkan urutan vokal yang berdwihubungan mesti dihubungkan kepada satu nukleus dan dinaungi oleh satu suku kata yang sama. Hal ini mendorong penyukuan semula membentuk urutan vokal yang mengandungi satu fonem dan dikenali sebagai diftong. Oleh hal yang demikian, diftong berada pada nodus nukleus kerana mempunyai ciri-ciri nukleus, iaitu [+sonoran, -konsonantal, +silabik].

PROSES PEMONOFTONGAN

Bentuk diftong dialek Melayu Saribas yang kedua berlaku dalam bentuk struktur dalaman, iaitu sebelum lahirnya struktur permukaan. Struktur dalaman menggambarkan representasi fonemik, iaitu bunyi yang diandaikan wujud sebelum terbentuknya struktur permukaan (Tajul Aripin 2011). Struktur permukaan pula membayangkan representasi fonetik, iaitu output yang diperoleh selepas berlaku proses fonologi terhadap struktur dalaman yang menggambarkan bunyi bahasa sebenar yang dituturkan oleh manusia.

Bentuk diftong hasil daripada proses pemonoftongan ini hanya terpakai untuk kata serapan BMS. Dengan perkataan lain, diftong BMS juga wujud dalam fonologi dialek Melayu Saribas pada struktur dalaman, namun berubah bentuk pada struktur permukaan apabila diftong /ay/ dan /aw/ mengalami pemonoftongan membentuk [ɛ] and [ɔ].

Proses pemonoftongan pada diftong /ay/ dan /aw/ merujuk kepada proses peleburan segmen yang

merupakan dua penggalan hadir secara berurutan dileburkan menjadi satu segmen yang mempunyai ciri kedua-dua segmen asal berkenaan (Schane 1973; Zaharani 2006). Bunyi diftong yang mengandungi dua segmen bunyi dalam satu fonem berubah menjadi bunyi monoftong yang mengandungi satu segmen bunyi.

Terdapat dua jenis pemonoftongan atau peleburan segmen, iaitu peleburan konsonan dan peleburan vokal. Peleburan konsonan menandakan penggabungan atau gabungan bersama yang merujuk kepada proses simplifikasi apabila dua bunyi berdekatan bergabung supaya membentuk satu bentuk bunyi baru (Carley, Mees & Collins 2017). Hal ini bermakna peleburan konsonan melibatkan proses meleburkan gugusan fonem menjadi satu konsonan lain. Misalnya, peleburan konsonan dalam dialek Melayu Terengganu seperti contoh perkataan /bəsaɣ/ → [bə.sə], /dəŋaɣ/ → [də.ŋə] dan /taway/ → [ta.wə] (Nur Adibah & Sharifah Raihan 2017) menunjukkan apabila vokal mengikuti segmen /y/ di akhir kata dihilangkan dan direalisasikan menjadi segmen [ɔ].

Begitu juga peleburan konsonan yang berlaku dalam fonologi dialek Melayu Patani seperti contoh /bantal/ → [bata] dan /ləmbu/ → [ləbu] (Zulkifley & Pareeda 2015). Penghilangan salah satu konsonan berlaku dalam dialek Melayu Patani disebabkan kekangan gugusan nasal-obstruenhomorganik yang tidak membenarkan kehadiran gugusan nasal-obstruen bersuara dan menyebabkan obstruen dihilangkan, manakala apabila gugusan-obstruen tidak bersuara pula menyebabkan konsonan nasal digurukan.

Peleburan vokal pula ialah urutan vokal yang dileburkan menjadi satu segmen vokal yang masih mengekalkan fitur vokal asal (Zaharani, Nor Hashimah & Shariffulizan 2011). Peleburan vokal merupakan mekanisme untuk proses pemonoftongan (Crystal 2011). Untuk kajian ini, penelitian hanya melibatkan proses peleburan vokal pada urutan vokal. Jadual 3 memaparkan contoh kehadiran diftong dalam kata dasar BMS yang mengalami proses pemonoftongan dalam fonologi dialek Melayu Saribas.

Contoh data dalam Jadual 3 menunjukkan diftong /ay/ dan /aw/ dalam kata serapan BMS mengalami perubahan fitur kepada vokal [ɛ] dan [ɔ] dengan meleburkan segmen diftong. Data tersebut juga menjelaskan bahawa diftong /ay/ dan /aw/ tidak hadir dalam struktur permukaan dalam fonologi dialek Melayu Saribas, sebaliknya hadir dalam struktur dalaman sebelum mengalami proses

JADUAL 3 Pemonoftongan dalam Fonologi Dialek Melayu Saribas

Diftong	Perkataan	
	Struktur Dalaman	Struktur Permukaan
[ay]	daway	dawɛ
	gaday	gade
	gəray	gəyɛ
	hayran	ɛyan
	kəday	kədə
	lambay	lambɛ
	lantay	lantɛ
	pəraŋay	pəyɛŋɛ
	suŋay	suŋɛ
	tiray	tiyɛ
[aw]	guraw	guyɔ
	kərbaw	kəbɔ
	limaw	limɔ
	ŋigaw	ŋigɔ
	panaw	panɔ
	silaw	silɔ
	tawbat	tɔbat
	tawge	tɔge
	tawke	tɔke
	tinjaw	tinjɔ

pemonoftongan. Dengan menggunakan geometri fitur Halle (1995), proses pemonoftongan /ay/ dan /aw/ dalam dialek Melayu Saribas digambarkan

seperti dalam Rajah 2. Sebelum itu, Jadual 4 dan 5 memaparkan geometri fitur bagi vokal dan konsonan dialek Melayu Saribas sebagai panduan.

JADUAL 4 Geometri Fitur Vokal Dialek Melayu Saribas

Fitur	Titik Artikulasi (TA)							
	Koronal				Dorsal			
	i	e	ɛ	a	u	o	ɔ	
Tinggi	+	-	-	-	+	-	-	
Rendah	-	-	+	+	-	-	+	
Bundar (labial)	-	-	-	-	+	+	+	
Belakang	-	-	-	+	+	+	+	

Sumber: Disesuaikan daripada Halle (1995)

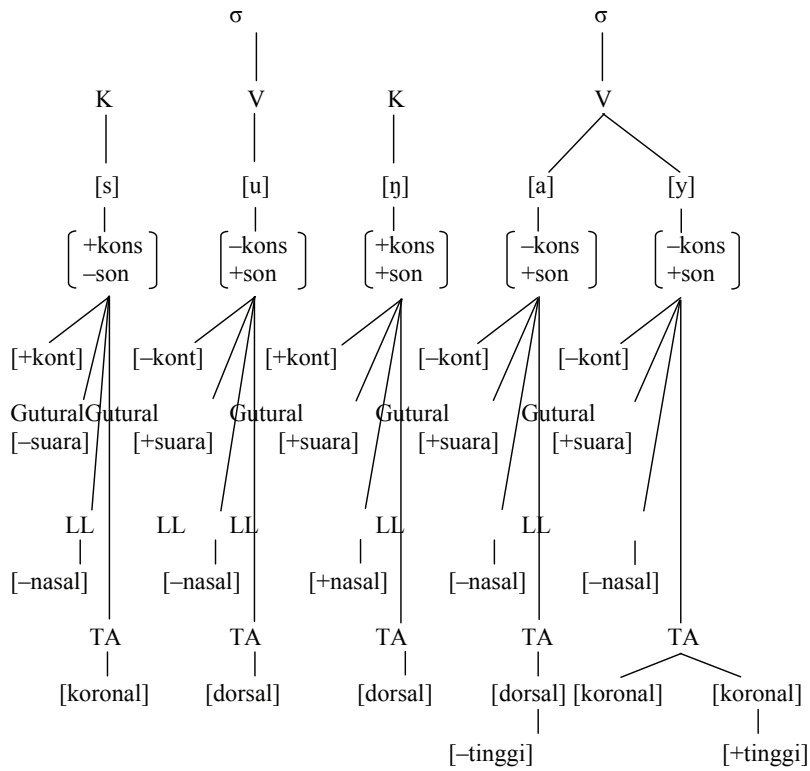
JADUAL 5 Geometri Fitur Konsonan Dialek Melayu Saribas

Fitur	Titik Artikulasi (TA)																
	Labial				Koronal								Dorsal				
	p	b	m	w	t	d	č	ǰ	s	n	ɲ	l	y	k	g	ŋ	ɣ
Kontinuen	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	+
Nasal (lelangit lembut)	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
Bersuara	-	+	+	+	-	+	-	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+

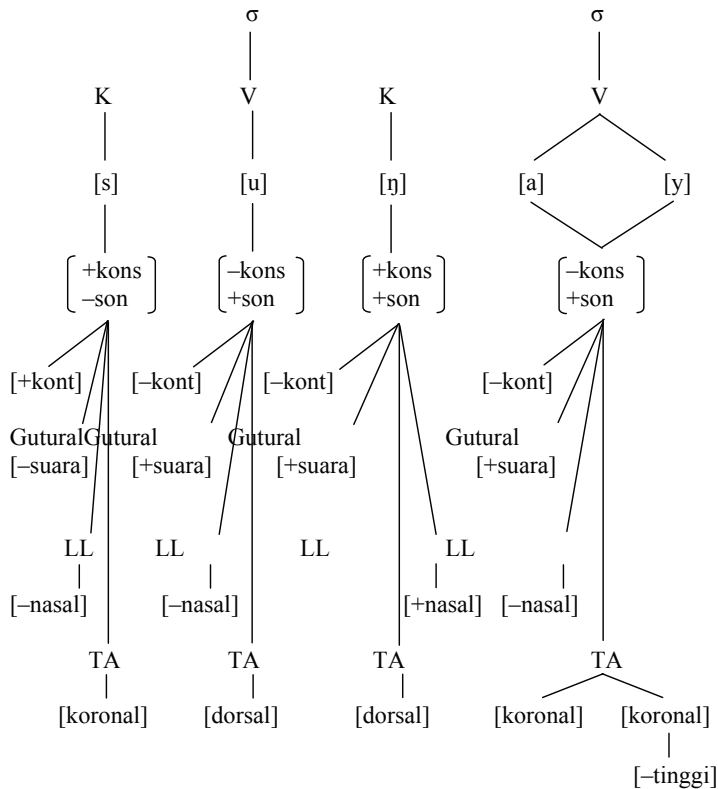
Sumber: Disesuaikan daripada Halle (1995)

(2) Proses Pemonofongnan Diftong /ay/

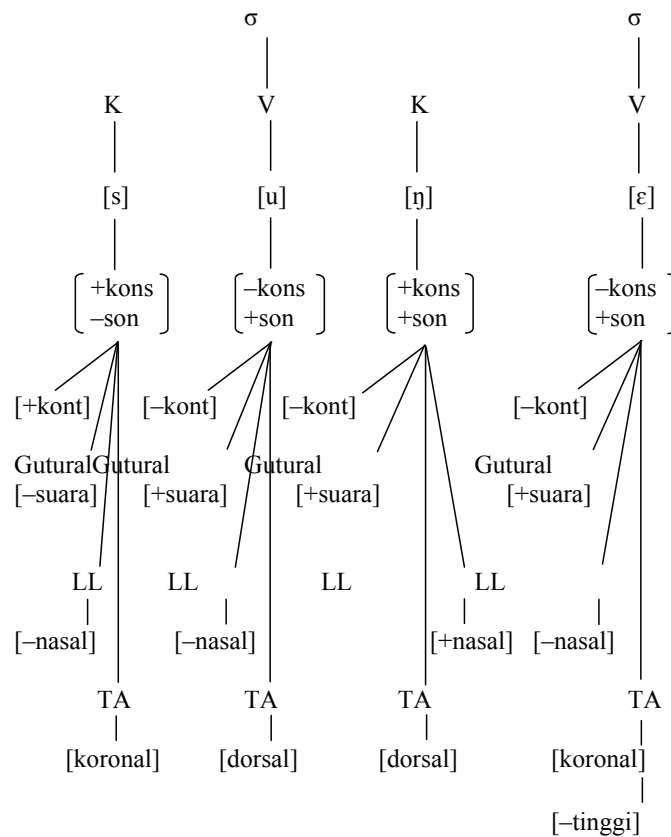
a. Struktur dalaman /sunjay/ “sungai”

b. Proses peleburan segmen diftong /ay/ → [ɛ]

c. Struktur permukaan

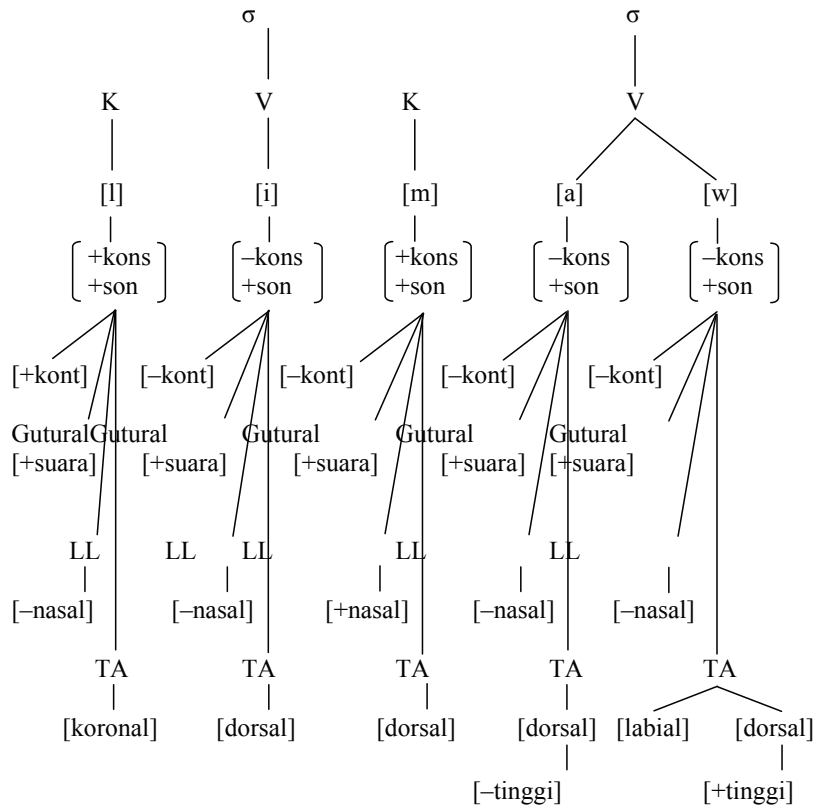
Proses pemonoftongan diftong bagi kata serapan BMS dalam perkataan /suŋay/ pada Rajah 2 menggambarkan urutan vokal /ay/ kelihatan bercabang pada nodus nukleus. Proses pemonoftongan ini menyebabkan urutan vokal /ay/ mengalami peleburan segmen dan berubah menjadi suatu fonem yang lain namun masih mengekalkan fitur asalnya. Proses peleburan segmen tersebut menyebabkan urutan vokal /ay/ menjadi vokal hadapan separuh rendah [ε] dan mempunyai fitur

[-tinggi] (Rajah 2b). Dengan proses pemonoftongan ini, nodus nukleus tidak bercabang lagi. Oleh itu /suŋay/ → [suŋε].

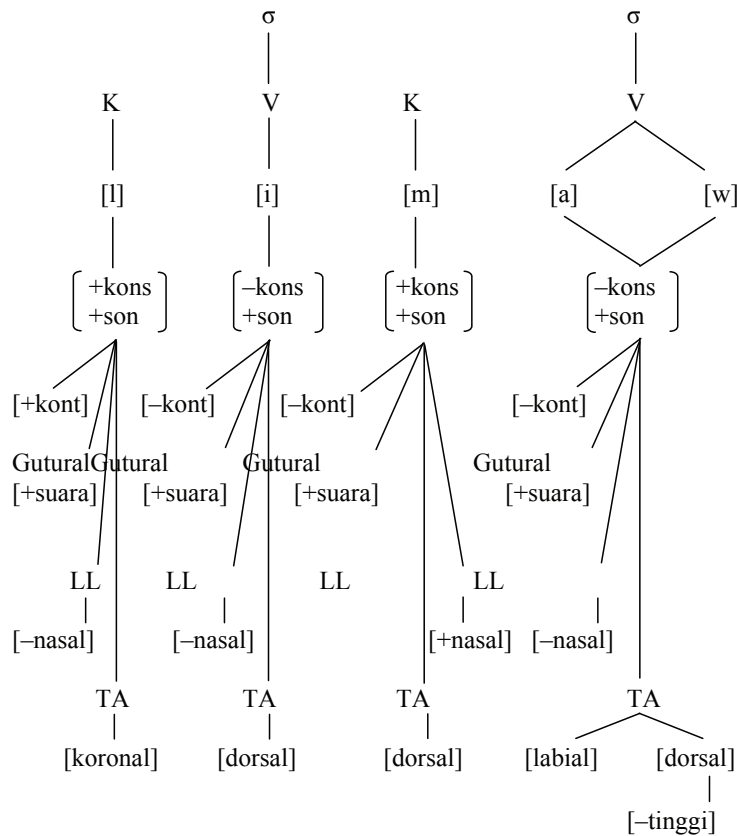
Proses pemonoftongan juga berlaku pada urutan vokal /aw/. Urutan vokal /aw/ dalam BMS akan mengalami proses peleburan segmen dalam dialek Melayu Saribas. Fenomena fonologi ini direalisasikan dengan geometri fitur Halle (1995) dalam Rajah 3 berikut.

(3) Proses Pemonoftongan Diftong /aw/

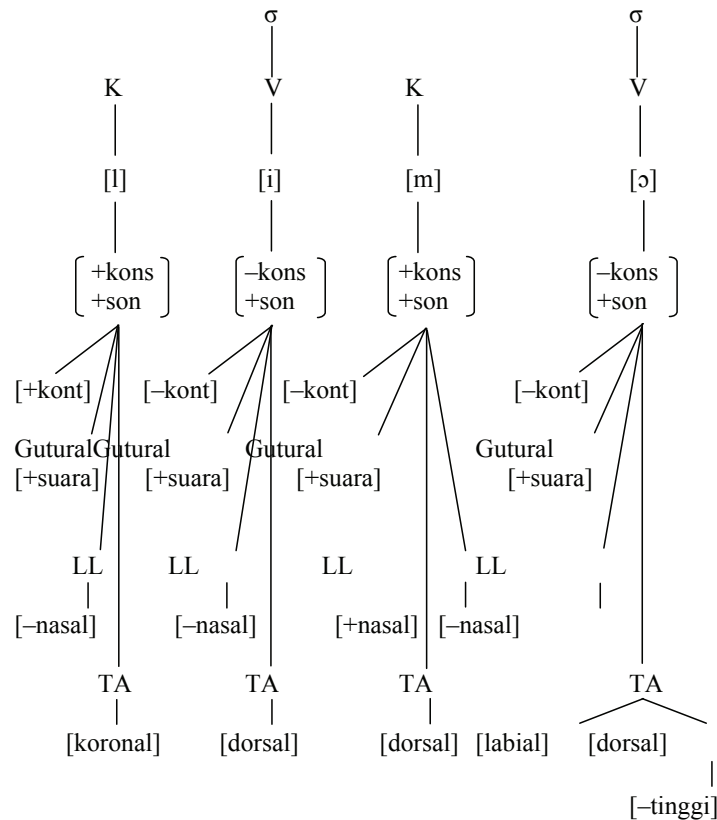
a. Struktur permukaan /limaw/ “limau”

b. Proses peleburan segmen diftong /aw/ → [ɔ]

c. Struktur permukaan

Proses pemonoftongan /aw/ dalam Rajah 3 membayangkan perubahan suatu fonem kepada fonem yang lain. Dalam Rajah 3a, urutan vokal atau diftong /aw/ bercabang pada nodus nukleus. Apabila proses peleburan segmen berlaku, diftong /aw/ berubah menjadi vokal belakang separuh rendah [ɔ] yang mempunyai fitur distingtif [-konsonan, +sonoran, -tinggi, +labial]. Sebagai kesannya, /limaw/ → [limɔ].

PROSES PERUBAHAN FITUR

Ketiga, bentuk diftong dialek Melayu Saribas terhasil daripada proses perubahan fitur apabila vokal rendah mendahului konsonan likuida /l/ di akhir kata. Perubahan fitur merujuk kepada perubahan suatu segmen kepada suatu segmen yang lain. Sehubungan dengan fonem diftong dalam dialek Melayu Saribas, kajian ini mengandaikan diftong [ay] sememangnya

JADUAL 6 Diftong [ay] dan [oy] dalam Dialek Melayu Saribas

Diftong	Perkataan		Maksud
	Struktur Dalaman	Struktur Permukaan	
[ay]	əntiŋal	əntiŋay	degil
	mančal	mančay	nakal
	ŋəbal	ŋəbay	mengalás perut
	pəjal	pəjay	paksa
	təbal	təbay	tebal
[oy]	aŋol	aŋoy	bosan
	botol	botoy	botol
	maŋkol	maŋkoy	mujarab
	ŋəčol	ŋəčoy	muncul
	səbol	səboy	sengát

wujud. Kehadiran diftong [ay] dalam dialek Melayu Saribas diandaikan hasil daripada derivasi struktur dalaman fonem yang mempunyai fitur [+sonoran, +anterior, -nasal], iaitu apabila vokal [-tinggi] mendahului konsonan likuida /l/ di akhir kata dalam dialek Melayu Saribas.

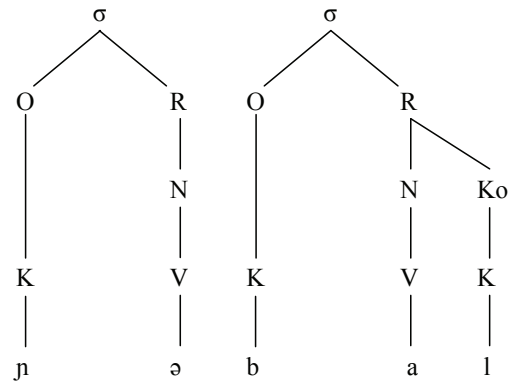
Sejajar dengan pendekatan autosegmental, apabila vokal rendah mendahului konsonan likuida /l/ di akhir kata dalam dialek Melayu Saribas, konsonan likuida /l/ mengalami perubahan menjadi geluncuran dan mengalami pensilabikan ke nodus nukleus untuk membentuk urutan vokal (Goldsmith 1990:113) yang dikenali sebagai diftong. Jadual 6 menunjukkan contoh kata dialek Melayu Saribas yang membentuk diftong [ay] dan [oy] apabila vokal [-tinggi] mendahului konsonan likuida di akhir kata.

Data Jadual 6 mengesahkan andaian kajian ini mengenai diftong dalam dialek Melayu Saribas juga mengandungi diftong [ay] dan [oy] dan bukannya terdiri daripada satu diftong [oy] sahaja. Diftong [ay] dan [oy] wujud disebabkan konsonan likuida pada posisi kodamengalami perubahan fitur menjadi fonem [y] kerana syarat koda menghalang koda suku kata akhir terdiri daripada konsonan yang mempunyai fitur [+sonoran, +anterior, -nasal] (Goldsmith 1990:134). Goldsmith (1990:152) mengatakan terdapat dua segmen fonologi yang akan wujud apabila konsonan likuida pada posisi koda mengalami perubahan fitur, iaitu sama ada sebagai vokal atau geluncuran bergantung pada konteks fonologi. Dengan demikian, terdapat dua segmen fonologi yang muncul dalam struktur permukaan, iaitu vokal tinggi [i] dan [u] atau geluncuran [w] dan [y]. Lazimnya, geluncuran [w] dan [y] terbit apabila bersempadan dengan vokal, iaitu bersifat ambisilabik. Proses inilah yang berlaku semasa pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas. Geluncuran [w] dan [y] juga boleh bersilih ganti secara sistematik dengan vokal tinggi [i] dan [u] disebabkan memiliki fitur yang sama.

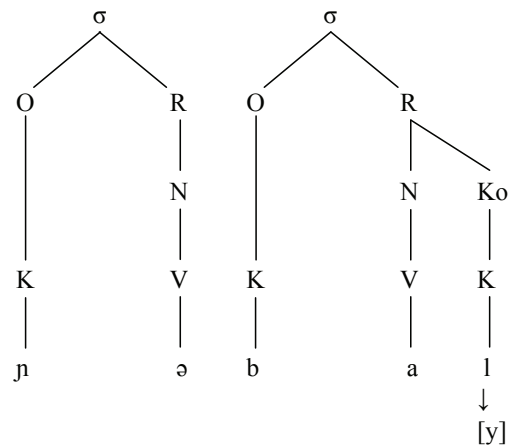
Berdasarkan struktur suku kata Clements (1985), pembentukan diftong [ay] dan [oy] dalam fonologi dialek Melayu Saribas dijelaskan dalam Rajah 4 dan Rajah 5 berikut.

(4) Proses Pembentukan Diftong [ay]

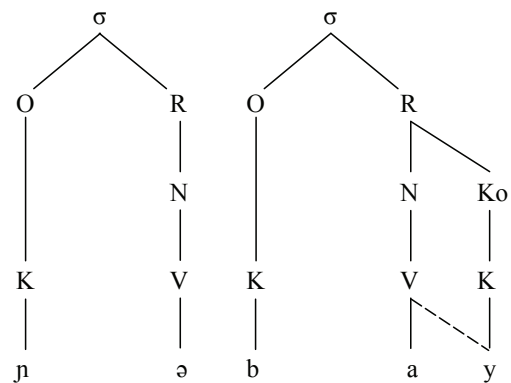
a. Struktur dalaman

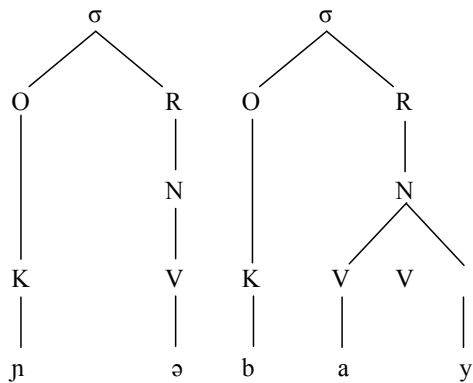
b. Perubahan fiturlikuida/l/ → [y]

c. Proses pensilabikan

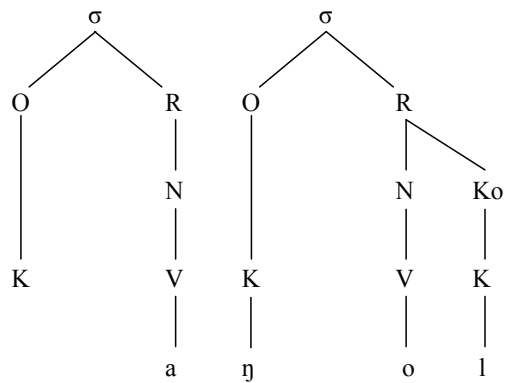
d. Struktur permukaan

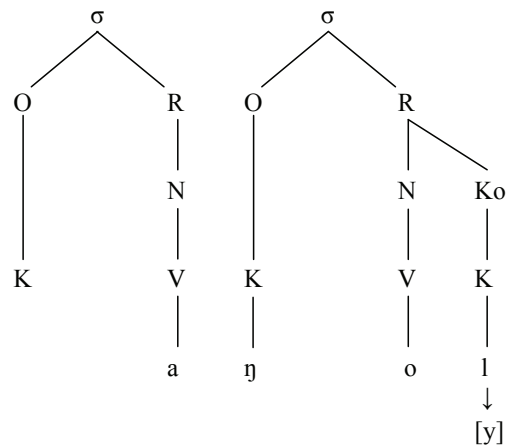
Pembentukan diftong [ay] bagi kata /jəbal/ “mengalas perut” dalam Rajah 4 memperlihatkan konsonan likuida /l/ yang menduduki posisi koda mengalami perubahan fitur kepada geluncuran [y] (Rajah 4b). Perubahan fitur likuida /l/ kepada geluncuran [y] berlaku ekoran daripada likuida tidak dibenarkan hadir pada posisi koda. Geluncuran pada posisi koda adalah bersifat ambisilabik apabila bersempadan dengan vokal. Oleh itu, geluncuran [y] mengalami proses pensilabikan ke posisi nukleus seperti Rajah 4c. Proses pensilabikan ini menyebabkan wujudnya nukleus bercabang membentuk [ay] (Rajah 4d) serta membentuk satu fonem yang berada di bawah satu nodus yang sama dan dibunyikan sebagai satu suku kata. Struktur suku kata Clements (1985) menganjurkan gugusan fonem yang berdwihubungan mesti dihubungkan kepada satu nukleus dan dinaungi oleh satu suku kata yang sama. Hal ini mendorong penyukuan semula membentuk diftong. Oleh sebab itu, /jəbal/ menjadi [jəbay].

(5) Proses Pembentukan Diftong [oy]

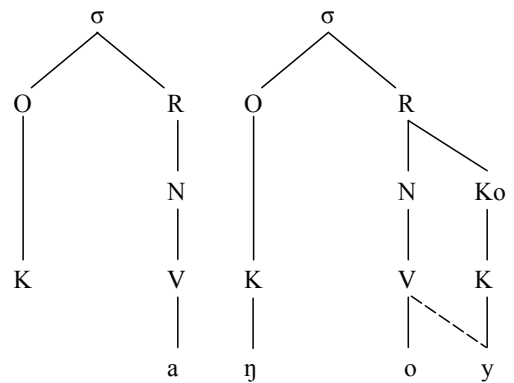
a. Struktur dalaman /aŋol/

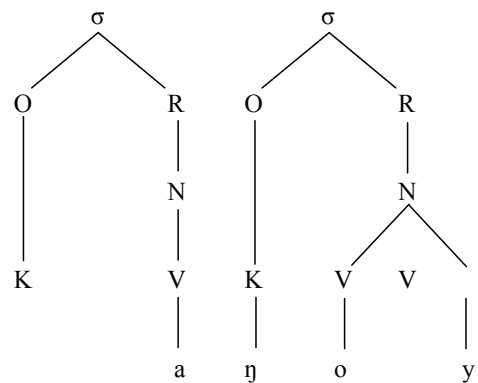
b. Perubahan fitur likuida /l/ → [y]

c. Proses pensilabikan

d. Struktur permukaan

Pembentukan diftong [oy] bagi kata /aŋol/ “bosan” dalam Rajah 5 memperlihatkan konsonan likuida /l/ berubah kepada geluncuran [y] untuk mengelakkan pengingkaran syarat koda yang tidak mengizinkan konsonan likuida berada di posisi koda (Rajah 5b). Dalam autosegmental, geluncuran mempunyai fitur serupa dengan vokal. Oleh itu, geluncuran [y] mengalami pensilabikan ke posisi nukleus seperti Rajah 5c.

Proses pensilabikangeluncuran [y] kepada nukleus menyebabkan wujudnya nukleus bercabang yang membentuk [oy] seperti digambarkan dalam Rajah 5d. Gugusan fonem ini membentuk satu fonem yang berada di bawah satu nodus yang sama dan dibunyikan sebagai satu suku kata. Oleh sebab itu, /aŋol/ menjadi [aŋoy].

KESIMPULAN

Secara keseluruhannya, huraian dan penjelasan mengenai diftong dalam dialek Melayu Saribas memperlihatkan kekangan likuida /l/ pada posisi koda suku kata dan kehadiran vokal yang memiliki fitur [-tinggi] memainkan peranan penting dalam menggerakkan proses pembentukan diftong [ay] dan [oy]. Strategi utama pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas ialah perubahan fitur, iaitu mengubah konsonan likuida /l/ kepada geluncuran [y] yang mempunyai fitur sama. Kekangan onset menyebabkan geluncuran [y] dipetakan kepada nodus nukleus dan membentuk nukleus bercabang namun dinaungi oleh satu suku kata dikenali sebagai diftong.

Hasil dapatan ini sangat menarik kerana penemuan baru ini memperlihatkan dialek Melayu Saribas bukannya memiliki satu diftong [oy] sahaja seperti yang diakui kajian terdahulu. Unikinya, dialek Melayu Saribas mempunyai diftong yang sama dengan bahasa turunannya, iaitu BMS namun berbeza dengan subdialek Melayu Sarawak yang lain apabila dialek Melayu Kuching dan dialek Melayu Rejang hanya terdiri daripada diftong [oy]. Kesimpulannya, dapatan kajian ini menunjukkan diftong [aw], [ay] dan [oy] sememangnya wujud dalam dialek Melayu Sarawak subdialek Saribas, sedangkan subdialek Kuching dan Rejang pula hanya menunjukkan kewujudan satu bentuk diftong [oy] sahaja.

Implikasi kajian ini kepada komuniti dan masyarakat umum menyumbang kepada pengetahuan mengenai proses pembentukan diftong dalam dialek Melayu Saribas secara teoretis dalam kalangan pembaca, sama ada daripada golongan akademik atau orang awam. Manfaat kajian ini juga tidak terbatas untuk ahli akademik dalam bidang linguistik sahaja, bahkan pelajar, pendidik dan kakitangan awam juga boleh menimba pengetahuan baru untuk lebih memahami fonologi dialek Melayu Saribas. Kajian ini turut memberi pendedahan kepada masyarakat umum tentang proses penyebaran fitur sesuatu kata. Dengan

penerapan representasi geometri fitur Halle dan struktur suku kata Clements dalam analisis data, proses pembentukan diftong dalam fonologi dialek Melayu Saribas dapat digambar dan dijelaskan secara terperinci. Pengetahuan ini memandu pembaca untuk lebih memahami pembentukan sesuatu perkataan bermula daripada bentuk struktur dalaman sehinggalah terbitnya bentuk struktur permukaan. Secara tidak langsung memudahkan pembaca mendapatkan pemahaman yang mendalam terhadap sesuatu fenomena fonologi.

Implikasi kajian ini terhadap komuniti bahasa dialek Melayu Saribas juga penting kerana kajian dan pendokumentasian ciri-ciri bahasa dan proses pembentukan kata dalam dialek Melayu Saribas perlu dilakukan dengan segera sebelum vitaliti dialek Melayu Saribas terancam. Kumpulan etnolinguistik yang memiliki vitaliti yang rendah atau tiada menyebabkan kehilangan keunikan identiti dan bahasa ibunda sesebuah komuniti, sebaliknya semakin tinggi vitaliti kumpulan etnolinguistik, maka semakin maju komuniti bahasa tersebut dan dapat bertahan lama (Giles, Bourhis & Taylor 1977). Oleh sebab itu, vitaliti dialek Melayu Saribas boleh terancam sekiranya jumlah penutur yang menuturkan dialek tersebut kurang daripada populasi penuturnya.

Walaupun populasi penutur dialek Melayu Saribas masih ramai, namun berdasarkan pengamatan kajian lapangan dengan informan kajian, penulis mendapati informan kajian lebih banyak menggunakan kosa kata yang lebih moden, iaitu beberapa kosa kata yang lazim dituturkan oleh penutur berumur tidak digunakan lagi oleh penutur muda seperti /čan/ “piring”, /inçi/ “lipstik”, /ladi/ “pisau”, /kalas/ “merah jambu” dan /təyemban/ “berpantang bagi perempuan yang baru melahirkan anak”. Perubahan leksikal ini mungkin disebabkan oleh faktor taraf pendidikan, sikap penutur sendiri, faktor taraf ekonomi dan sosial serta faktor modenisasi perkahwinan campur yang mempengaruhi kosa kata penutur.

Selain itu, dapatan kajian ini dapat menjadi pendorong dan penggerak untuk merencanakan penyelidikan linguistik di Sarawak, terutamanya penyelidikan di Saribas dan kawasan sekitarnya demi kesinambungan penyelidikan linguistik di kawasan pedalaman agar kekaburan sesuatu fenomena bahasa terutamanya dalam bidang linguistik dapat dihuraikan dan dijawab oleh para penyelidik linguistik. Peluasan kajian ini sangat penting sehingga gambaran yang lebih lengkap mengenai fonologi variasi dialek Melayu Sarawak,

terutamanya dialek Melayu Saribas dapat diperoleh untuk penyelidikan ilmiah yang lebih tuntas.

RUJUKAN

- Ang Kean Hua. 2016. Pengenalan rangkakerja metodologi dalam penyelidikan: Satu kajian literatur. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities* 1(2): 17-24.
- Asmah Haji Omar. 1988. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- AznurAisyah & Zaharani Ahmad. 2017. An optimality analysis of Malay loanwords in Japanese. *AKADEMIKA* 87(1): 303-314.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. 2007. *Qualitative Research For Education: An Introduction of Theory and Methods*. 5th Edition. Boston: Allyn & Bacon.
- Carley, P., Mees, M.I. & Collins, B. 2017. *English Phonetics and Pronunciation Practice*. New York: Routledge.
- Chong Shin. 2015. Dialek Melayu di Lembah Sungai Krian: Varian Melayu Saribas atau Rejang? *Jurnal Bahasa* 15(1): 63-77.
- Chong Shin. 2016. Dialek Melayu di Lembah Baram. Dlm. *Bukit Sama Didaki: Festschrift Sempena Hari Lahir Profesor Emeritus Dr. James T. Collins yang Ke-70*, disunting oleh Chong Shin, A.M. Carruthers & Dedy Ari Asfar, 1-11. Bangi: Institut Kajian Etnik, UKM.
- Clements, G. N. 1985. The geometry of phonological features. *Phonology Year Book* 2: 225-252.
- Collins, J. T. 2016. *Dialek Melayu Sarawak*. Edisi Kedua. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Crystal, D. 2011. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Sixth Edition. AS: Blackwell Publishing.
- Emerson, R.M., Fretz R.I. & Shaw, L.L. 2011. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Second Edition. Chicago: University of Chicago Press.
- Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. 2017. *An Introduction to Language*. 11th edition. Amerika Syarikat: Wadsworth Cengage Learning.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., & Taylor, D. M. 1977. Towards a theory of language in ethnic group relations. Dlm. *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, disunting oleh Giles Howard, 307-348. London: Academic Press.
- Goldsmith, J. A. 1976. *Autosegmental Phonology*. Disertasi PhD, Massachusetts Institute of Technology.
- Goldsmith, J. A. 1990. *Autosegmental & Metrical Phonology*. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Halle, M. 1995. Feature geometry and feature spreading. *Linguistic Inquiry* 26(1): 1-46.
- Hamidah Abdul Wahab. 2008. Etnolinguistik komuniti Melayu Saribas, Sarawak. *Jurnal Bahasa* 8(2): 220-241.
- Madzhi Johari. 1988. *Fonologi Dialek Melayu Kuching (Sarawak)*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Noor Azureen Hamid @ Ahmed, Sharifah Raihan Syed Jaafar & Tajul Aripin Kassin. 2017. Proses nasalisasi vokal dialek Melayu Saribas: Penelitian berasaskan pendekatan geometri fitur. *Jurnal Bahasa* 17(2): 215-248.
- Nur Adibah Hasan & Sharifah Raihan Syed Jaafar. 2017. Struktur suku kata terbitan dialek Terengganu. *AKADEMIKA* 87(1): 165-175.
- Schane, S. A. 1973. *Generative Phonology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- TajulAripinKassin. 2011. *Modul Pengajaran HMT501 Fonetik Dan Fonologi Bahasa Melayu Lanjutan*. Pulau Pinang: Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia.
- Zaharani Ahmad, Nor Hashimah Jalaluddin & Shariffulizan Malek. 2011. Fonologi rangkap vokal dan kepelbagaian dialek Melayu: Analisis teori optimaliti. *GEMA Online® Journal of Language Studies* 11(3): 5-30.
- Zaharani Ahmad. 2006. Kepelbagaian dialek dalam bahasa Melayu: Analisis tatatingkat kekangan. *Jurnal e-Bangi* 1(1). <http://www.ukm.my/e-bangi/>. Diakses pada: 9 Februari 2018.
- Zulkifley Hamid & Pareeda Hareeteh. 2015. Melayu di sempadan: Penghilangan konsonan-obstruent-homorganik dalam dialek Melayu Patani. *GEOGRAFIA Online™ Malaysian Journal of Society and Space* 11(3): 28-41.

Noor Azureen Hamid
Sustainability of Language Sciences Research Center
Faculty of Social Sciences and Humanities
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi, Selangor
Malaysia
E-mail: naha_azureen@siswa.ukm.edu.my

Sharifah Raihan Syed Jaafar (corresponding author)
Sustainability of Language Sciences Research Center
Faculty of Social Sciences and Humanities
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi, Selangor
Malaysia
E-mail: s_raihan@ukm.edu.my

Received: 12 Febuari 2019

Accepted: 10 September 2019

